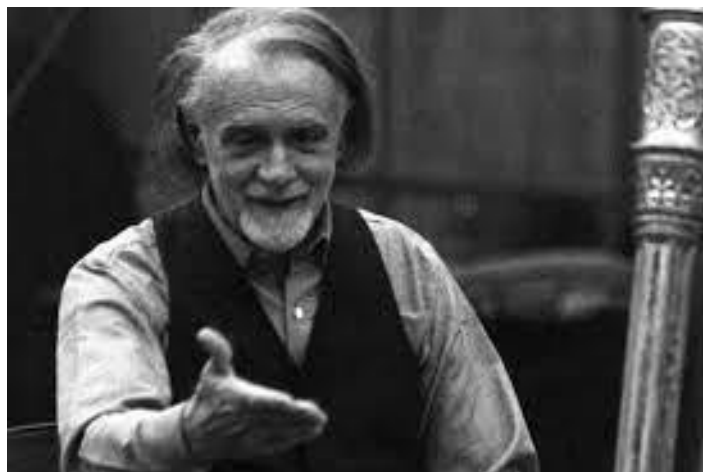

KODÁLY ZOLTÁN LATIN NYELVŰ EGYHÁZI KÓRUSMŰVEI¹

A 19. század végének iskolai oktatása még az alapműveltséghez tartozónak tekinti a két klasszikus nyelv, a görög és a latin beható ismeretét. Így volt ez Kodály Zoltán esetében is. A nagyszombati jezsuita gimnáziumban a tanulók megismerték a latin liturgia tekintélyes részét, ennek révén a legkülönbözőbb egyházzenei műfajokkal, formákkal találkoztak. Ezeknek a formáknak, műfajoknak tükrében – az időrendi és fontossági sorrendet mellőzve – tekintjük át Kodály latin nyelvű egyházi kórusműveit.

Szekvenciák

A gimnáziumi évek folyamán keletkezett *Stabat Mater*ről később a Kőbányai Szent László-templom plébánosának ezt írta: „A nagyszombati szeminárium kispapjai révén terjedt el az országban – messze érdemén felül.” Az eredetileg férfikari tétel Bárdos Lajos vegyeskari átíratában és a hozzáillesztett Amen-kódával ma is a nagyböjti-nagyheti időszak leggyakrabban hallható Kodálytétele.

Jacopone da Todi szekvenciájának magyar fordítása már az első nyomtatott katolikus énekgyűjteményben, az 1651-ben megjelent *Cantus catholici*-ben megtalálható. A további énekeskönyvekből sem hiányzik, így gyakorlata napjainkig folyamatosnak mondható. Az eredetileg háromsoros vers az utolsó

¹ Megjelent az ÖSSZHANG c. kötetben, amely válogatást tartalmaz Tardy László egyházzenei írásaiból. Szerkesztette: Szalay Olga, Budapest, 2018.

sor megismétlésével már korán négysorosra bővült. Ez a forma, valamint a 18-19. századi homofon korál stílus lehetett Kodály mintája, a szövegét valamely német liturgikus gyűjteményből vagy más kompozícióból vehette át.

Kodály életének utolsó nagyszabású kompozíciója, a *Laudes organi* egy középkori szekvencia szövegére épülő orgona-kórus fantázia. Szerkezete – ellentétben az ifjúkori, népének-szerű, strofikus *Stabat Mater*rel – a szövegi rész feldolgozásánál a szekvenciák szabályait követi: egy mélyebb kezdő dallamot, melyre két verset énekelnek, egy magasabb második dallam követ, ugyancsak két strófával.

A szekvencia szövege mintegy összefoglalása Kodály zenei nevelési koncepciójának:

Halljad az orgánium kórusát, a modern művészet törvényét:

*Az éneklő kedvesen játszik, a játszó dicséretesen énekel,
kedvesen, hasznosan, alázatosan tanítva...*

*Te muzsikusz! Katonaként gyakorlatozz, sokat énekelj,
a szabályokat tartsd meg, légy testben egészséges,
helyesen lélegezz! ... tanult kézzel kövesd a dallamot a neumák szerint!”*

A zeneművészet, a tanulmányok céljáról pedig így tanít:

Isten az, kit csodálunk, megéneklünk, dicsérünk szorgalmasan, ki él mindörökké.

A mű befejező, csúcspontra emelkedő része Arezzói Guido-nak, a középkor egyik legkiválóbb muzsikusának, a szolmizáció „feltalálójának” himnikus dicsérete:

E művészet mesterének, Guidonak, adjon Isten az égben örök életet. Úgy legyen, ámen.

Himnuszok

Öt Tantum ergo (1928) – Pange lingua (1929)

Kodály: Öt tantum ergo (7:46)

A Magyar Rádió Gyermekkórusának 2006. évi karácsonyi koncertje. Kodály Zoltán: Öt tantum ergo. Vezényel: Nemes László Norbert

Kodály Zoltán: Pange lingua (12:38)

Cantus Arcis Chor Orgel: Romuald Daems Dirigent: Dániel Dombó

A jezsuita gimnáziumban az iskolai liturgikus gyakorlathoz tartoztak a vasárnap délutáni litániák. Ezek végén a pap áldást adott az Oltáriszentséggel. Itt énekelték Aquinói Szt. Tamás himnuszának két utolsó strófáját, a *Tantum ergo*-t és a *Genitori*-t. Kodály idejében az iskola énektanára, Toldy Béla különböző német mesterek rövid és meglehetősen igénytelen darabjait énekeltette. Egy budapesti találkozás alkalmával Kodály rákérdezett: „Még mindig azokat a gyenge német *Tantum ergo*-kat éneklik a diákok?” Toldy Béla találékony ügyességgel válaszolt: „Miután Tanár úrtól még egyet sem kaptunk, azokat.” Néhány hét múlva a posta Öt *Tantum ergo*-t kézbesített az iskola számára. Az öt gyöngyszem a zenetörténet különböző nagy stílusainak nyelvén zengi a Kenyér színe alatt jelenlévő Megváltó dicséretét: az első a gregoriánt, a második a palestrinás polifóniát, a harmadik a kora-barokk népies homofóniát, a negyedik a bécsi klasszikusokat, az ötödik Liszt stílusát idézi, de mind Kodály „szemüvegén” át.

Aquinói Szent Tamás
(Roccasecca, 1225. január 28. – Fossanova, 1274. március 7.)

Kodály néhány esztendő múlva az öt tétel zenéjét vegyeskarra átírva Aquinói Szent Tamás himnuszának teljes szövegét feldolgozta majd egy orgona *Praeludiumot* kapcsolt hozzá, és *Pange lingua* címmel közreadta. Úgy látszik, a ciklussá rendezett műben a szerkezet változást kívánt, az Öt *Tantum ergo* 2. és 3. darabjának zenéje a *Pange lingua*ban felcserélődik, így alakul ki a nyugodtabb és feszesebb lüktetésű tételek szabályos váltakozása.

Bár a himnuszok többségét verses szerkezetű művek alkotják, az egyházi besorolás a *Te Deumot* is a himnuszok között tartja számon. Kodály Budavár

visszavételének 250. évfordulójára kapott megbízást egy kompozíció elkészítésére. Szövegül az Egyház nagy hálaadó énekét, a *Doxologia maximat*, a *Te Deumot* választotta. Zenei megoldásában számos ponton érintkezik a mű a gregorián *Te Deumok* szerkezetével:

- a gregorián változatok mindegyike mi-, azaz fríg tonalításban van, Kodály műve az É (mi) tonális centrum körül épül fel.
- a harmóniai zárlatokban a fontos helyeken a basszusban a fá-mi kisszekund lépést alkalmazza, ami a fríg zárlat sajátja.
- mind a gregorián szerkezetben, mind Kodály művében a szillabikus jelleggel induló zene a Sanctus szónál vált át melizmatikus formává.
- a gregorián *Te Deum* solemnis változata a „Tu rex gloriae Christe” verstől átvált egy másik recitációs hangra, Kodály művében is itt van egy nagy váltás mind zeneileg, mind az apparátus tekintetében (először szólalnak meg a szólisták)
- a gregorián „Aeterna fac” résznél való dallamváltás (a fá hang kerül középpontba) Kodálynál is váltás: a visszatérés kezdődik „Aeterna fac” szöveggel, és itt is szubdomináns hangnemben.

Antifónák

A korai művek között találjuk a Nagyboldogasszony ünnepére írott offertórium tételt, az *Assumpta est Maria*-t. Kodály valószínűleg jól ismerte a Nagyboldogasszony (Mátyás)-templom akkori zenei gyakorlatát, mert a művet a templom akkori – zeneszerző karnagya, a Vavrinecz Mór által kedvelt zenei apparátusra komponálta meg: nagyvegyeskar, énekes szólista, vonós zenekar két klarinéttal és két kürttel kibővíve. A háromrészes darab már jelzi Kodály igen hamar kialakult érzékenységét, hajlamát a szöveg zenei festésére.

Budapesti Monteverdi Kórus - Adventi ének (4:31)

templom Kodály Zoltán: Adventi ének

A Budapesti Monteverdi Kórus koncertje, vezényel: Kollár Éva
(Budavári Mátyás-templom, 2011. 12. 11)

A latin nyelvű művek között egyetlen gregorián dallamfeldolgozást találunk, az *Adventi éneket*, mely az „egy 18. századi francia misekönyvből” alcímet viseli. Szövege az Advent utolsó 7 napján felhangzó *Magnificat-antifónák* verses feldolgozása. Az 1943-ban, a nácizmus vészszakában íródott mű bátor kiállítás az üldözöttek mellett. Az eredeti 7 versből ötöt dolgoz fel: a dallam

először *unisono* hangzik fel, majd a basszusba, a szopránba és az altba kerül, a végén a két szélső szólam együtt énekli. A homofon *refrén* a végig háromszólamú mű végén bővül négyszólamúvá, himnikus erővel zengve a biztatást: „Meglásd, meglásd, ó Izrael, hogy eljövend Emmanuel.”

Kodály Zoltán: Ave Maria (3:34)

Kodály korai, 1898-ban írt Ave Maria c. kórusművét a Magnificat Női kar énekli, vezéányel: Szebellédi Valéria vezényli.

Cantemus kórus-Szabó Dénes - Kodály Zoltán: Ave Maria (2:22)

A felvétel a Művészetek Palotájában készült 2014. decemberben

Az egyik leggyakrabban mondott-énekelt katolikus imádságot, az *Ave Maria*-t Kodály kétszer zenésítette meg: fiatalon három női hangra, vonósötös és orgona kísérettel (1900 körül), majd érett művészként az a capella nőikarra írt változatot. A liturgiában az Angyali üdvözlés szövege a Mária misékben található, mint offertorium, de csak az ima első, szentírásban megtalálható része. A hosszabb szöveg átvételével Kodály a reneszánsz kor óta meglévő hagyományt követi, mely uralkodóvá vált a szöveg megzenésítése tekintetében.

Mise-kompozíciók:

Orgonamissa – Missa brevis:

Kodály Zoltán: Organoedia (31:09)

A fasori Angster-Cattiaux-Pécsi O.M. orgonán készült Pálúr János felvétele

Zoltán Kodály: Missa Brevis [version for choir and orchestra] (35:41)

A Magyar Szimfonikus Zenekart és Énekkart Ferencsik János vezényli.

Introitus • **3:25** Kyrie • **6:19** Gloria • **10:53** Credo • **18:14** Sanctus • **21:16** Benedictus • **25:14**
Agnus Dei • **32:09** Ite, missa est

Kodály életében még több különböző formája volt a katolikus mise bemutatásának:

- a) csendes mise (a pap egyedül);
- b) orgonás mise (a pap segédkezővel halkán mondja a szertartás szövegét, a kántor/orgonista orgonál);
- c) népénekes mise (a pap és segédkezők halkán mondják a szertartás szövegeit, a nép strófás énekeket énekel);
- d) ünnepélyes (énekes) mise: a pap énekli a megfelelő részeket, a kórus énekli az ordináriumot, propriumot, a hívek az acclamációkba kapcsolódnak bele.

Kodályt foglalkoztatta az orgonás mise problematikája. Személyesen is megtapasztalta ennek összetettségét, amikor Galyatetőn téli napokon a kántor helyett ő játszott a harmóniumon. Az így szerzett tapasztalatok formába öntésével keletkezett a *Csendes mise, az Organoedia ad missam lectam* (*Orgonajáték az olvasott miséhez*), majd ennek zenei anyagát kibővítve a *Missa brevis*. Ennek *Kyrie* dallama (amely már az *Introitus* tételben is felhangzik) szinte hangról hangra egyezik a „Szent vagy, Uram, szent vagy” kezdetű közismert népének dallamával. A 20. század első felében még gyakori volt a „Szentséges mise”: a mise elején a pap kivette a tabernákulumból az Oltáriszentséget, és a szentségtartóval a tabernákulum tetejére tette, és az ott maradt a mise végéig. Az énekes miséken ilyenkor a kántor legtöbbször a „Szent vagy, Uram” kezdetű éneket játszotta-énekelte a hívekkel együtt. Véletlen lenne a *Glória* kezdő dallama és a „Jöjj, Szentlélek Úristen” szöveggel énekelt dallam kezdetének egyezése? És hogy az „Égből szállott szent Kenyér” kezdetű szentségi ének harmadik sorának dallama (hittel áldunk és imádunk) és a *Sanctus*-tétel nyitó motívuma, édes testvérek!

Így ölt testet e műben is Kodály gyakran elhangzó gondolata: „...a magas zenének is tartani kell az érintkezést a népdallal, hogy el ne idegenedjék...” valamint: „A népdalfeldolgozások korszakán keresztül fejlődhetünk, csak ha minden kedvez, olyan nagyobb egyéni művekig, amelyekben majd a nép is magára ismer, mert úgy érzi, köze van hozzá, része van benne.”²

Kodály egyházi műveiben nemcsak „magunkra ismerhetünk”, hanem részesei lehetünk annak a gazdagságnak, melyet zenéje a természetfeletti világból, a keresztény hit mélységeiből, a magyarság évezredes vallási tapasztalatából megmutat. (2012)